

УДК 316.75 : 81

Л. А. Чабак, к. філос. н.

МОВНІ ЗАСОБИ ПОЛІТИЧНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ

Анотація. Проаналізовано сутність політичних маніпуляцій та їх основні засоби (зокрема, засоби мовні). Визначено роль політичних міфів. Досліджено проблему прихованого інформаційно-психологічного впливу на людину за допомогою мовних засобів. Акцент зроблено на вивченні результатів застосування маніпуляції, процесу рецепції повідомлень, що транслюються маніпулятором в інформаційному просторі, а також переконань, цінностей, що формуються внаслідок маніпулятивного впливу. Обґрунтовано взаємозв'язок між очікуваннями суспільства, особи, результатом рецепції тексту та прихованими намірами маніпулятора.

Ключові слова: політична маніпуляція; мовні засоби; сприйняття; маніпулятивний вплив.

Л. А. Чабак, к. филос. н.

РЕЧЕВЫЕ СРЕДСТВА ПОЛИТИЧЕСКОЙ МАНИПУЛЯЦИИ

Аннотация. Проанализировано сущность политических манипуляций и их основные средства (в частности, речевые средства). Определена роль политических мифов. Исследована проблема скрытого информационно-психологического воздействия на человека с помощью речевых средств. Акцент сделан на изучении результатов применения манипуляции, процесса рецепции сообщений, транслируемых манипулятором в информационном пространстве, а также убеждений, ценностей, которые формируются в результате манипулятивного воздействия. Обоснованно взаимосвязь между ожиданиями общества, личности, результатом рецепции текста и скрытыми намерениями манипулятора.

Ключевые слова: политическая манипуляция; языковые средства; восприятие; манипулятивное воздействие.

L. A. Chabak, Candidate of Philosophy Sciences

LINGUISTIC RESOURCES IN POLITICAL MANIPULATION

Abstract. This article addresses the essence of political manipulations and their assets (including means of language). It is noted that in times of political change use of information warfare is the subject of interdisciplinary research. Various aspects of manipulation also cause concern for political scientists, sociologists, psychologists, and philosophers and linguists. The relevance of the research is also associated with the development of a modern media that can allow a high velocity stream manipulated ideas and help those ideas influence society.

The problem of hidden information and its psychological impact on people using those language tools is studied as well as the socio-philosophical positions. As political manipulation determines the impact on the public consciousness, its so-called "hot spots", set certain values and norms, morals define, and create an illusory reality and the expected shape political behavior.

Among the methods of political manipulation using linguistic tools contain the following: filing a large number of unstructured information from unnecessary information that hinders destination to discover its contents; providing information in small portions; substitution of neutral concepts of emotional evaluation equivalents, particularly layout themes, leading to the formulation of definitive conclusions; a selection of appropriate vocabulary using metaphors, passive designs, the use of euphemisms, evaluation vocabulary words in a figurative sense, the use of rhetorical questions, ambiguity, and others.

Emphasis is placed on the study of the results of manipulation, the process of receiving messages broadcast manipulator in cyberspace, as well as changes in human consciousness, beliefs, and values formed as a result of the manipulative influence. The Grounded relationships between the expectations of society and those resulting from the text reception and hidden intentions manipulator is also reviewed. It is noted that the result of manipulation is the use of cognitive bias, distortion of information in the mind and change the perception of political reality as such.

Keywords: *political manipulation; language means; perception; manipulative influence.*

Актуальність теми дослідження. В час інформаційних війн та постійних політичних викликів різноманітні аспекти політичних маніпуляцій викликають зацікавлення політологів, соціологів, психологів. Не залишають їх поза увагою і представники філософського, лінгвістичного дискурсу.

Така ситуація пояснюється як зростанням інтересу до міждисциплінарних досліджень так і різноплановістю самого явища маніпуляції, спрямованої на приховане управління поведінкою людини проти її волі. До того ж, вивчення механізмів інформаційно-психологічного впливу на людину за допомогою мовних засобів набуває все більшої актуальності у зв'язку із розвитком сучасних засобів масової інформації, які дозволяють з величезною швидкістю транслювати необхідні маніпулятору ідеї та впливати за їх допомогою на суспільство.

Постановка проблеми. Політичні маніпуляції зумовлюють вплив на суспільну свідомість, її так звані «больові точки», передбачаючи при цьому реалізацію власних прихованих задумів та цілей. Відтак, у політичних маніпуляціях застосовують значну кількість технологій, засобів та способів. Кожна з них (пропаганда, засоби телебачення та Інтернет тощо) сьогодні є предметом окремого дослідження та ґрунтовно вивчається представниками різних галузей знань. В нагоді тут стає й застосування міждисциплінарного підходу, що зачіпає інтереси кількох наукових дисциплін, та дозволяє змінити акценти й поглибити дослідження. Однак, попри зусилля дослідників проблематичним залишається визначення всього спектру засобів політичних маніпуляцій. Зокрема йдеться про виокремлення їх мовного контексту. Адже проблема мовного маніпулювання, тобто проблема прихованого інформаційно-психологічного впливу на людину за допомогою мовних засобів (як сукупності мовних, насамперед лексичних, одиниць) значно активізувалася на межі ХХ – ХХІ століть із розвитком науково-технічного прогресу.

Постановка завдання. Мета статті – з соціально-філософських позицій дослідити процес рецепції повідомлень, що транслюються маніпулятором в інформаційному просторі, а також зміни в свідомості людини, переконання, цінності, що формуються внаслідок впливу мовних засобів політичних маніпуляцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням маніпуляцій людською свідомістю у ХХ ст. займалися представники Франкфуртської школи – Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фром, Ю. Хабермас, а також філософи, політологи, соціологи З. Бауман, С. Кара-Мурза, С. Кассіпер, Г. Шиллер тощо [див.: 1; 2; 3]. В Україні значна кількість досліджень маніпуляцій датована 2006 – 2010 рр., що пов'язано з розквітом політичних, виборчих технологій в державі. Наступний пік зацікавлень: 2014 – 2015 рр. – наслідок кардинальних суспільно-політичних перетворень. Серед авторів досліджень політичних маніпуляцій: Р. Колісніченко, Г. Почепцов, Б. Станкевич, А. Цуладзе, В. Шейнов та ін. [4; 5]

Зокрема, лінгвістичний вимір політичного маніпулювання досліджували К. Роздубара, О. Юр'єва [6; 7]. Аналіз мовної парадигми маніпулятивної гри в рекламі здійснено в дисертації В. Зірки, статті Т. Крутько [8; 9]. Лінгвістичним засобам маніпуляції в сучасних ЗМІ присвячені роботи О. Косенко. Особливості маніпулятивного мовного впливу у військових і правоохоронних періодичних виданнях України розкрито в роботі В. Посмітної [10].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Використання мовних засобів у політичному маніпулюванні досліджується переважно з позиції змістовного наповнення текстів, або ж з точки зору прихованого задуму їх творців, замовників. Водночас механізми рецепції таких текстів та цінності, ідеали, переконання, сформовані внаслідок їх впливу, часто ще залишаються поза увагою дослідників. Однак заслуговує на окрему увагу аналіз того, як саме мовні засоби діють на реципієнта та яким чином відбувається рецепція повідомлень, що транслюються маніпулятором в інформаційному просторі та мають собі за мету політичний вплив на суспільство в цілому та окремих його членів зокрема.

Виклад основного матеріалу. Маніпуляції пов'язані з прихованим впливом на окрему людину чи групи людей з метою примусу їх до дій та рішень, необхідних, вигідних маніпулятору. Особливу роль такий інструмент відіграє в політиці. Політичні маніпуляції активізуються внаслідок зіткнень інтересів різноманітних політичних груп, владних структур, бізнес-кіл та громадськості. Вони лежать в основі політичних баталій, допомагають нав'язувати певні цінності та ідеї, моральні настанови, думки, створювати чи спростовувати стереотипи, а відтак формувати очікувану політичну поведінку, змінювати сприйняття політичної реальності. Обов'язковим для по-

літичної боротьби є комунікативний процес. А відтак політичні маніпуляції в переважній більшості здійснюються за допомогою мовних засобів (хоча не виключають й засоби інші).

Цікавою в цьому контексті виглядає роль політичних міфів. Останні за допомогою мовних засобів оповідають про непривабливе сучасне й минуле, апелюючи до привабливого майбутнього. Тим самим вони пояснюють існуючу політичну ситуацію та встановлюють певні цінності й норми, створюють ілюзорну реальність. В сучасних політичних міфах, на думку Е. Кассіра, є не лише переоцінка наших цінностей, але й трансформація людської мови, домінування магічної функції слова над семантичною функцією [2, с. 63], що змушує до певних дій та емоцій. За Е. Фроммом, політичний міф позбавляє людину здатності скласти цілісну картину світу, підмінює її абстрактною мозаїкою з тенденційністю пов'язаних між собою фактів [1]. Тобто, політичні міфи сприяють маніпулюванню людською свідомістю. Однак їх функція не є однозначною.

В основі політичного міфу лежить текст. Як змістовно та структурно цілісний, завершений мовний витвір він допомагає реалізувати більшість загальних маніпулятивних стратегій, виступає доволі дієвим чинником регуляції емоційної сфери людини (до якої апелюють і маніпулятивні технології).

На думку В. Шейнова, мішенями для впливу маніпулятора є основні потреби людини, її слабкості, особливості психіки та стереотипи поведінки [5, с. 23]. Враховуються при цьому і нереалізовані чи приховані сподівання, занижений рівень самооцінки та намагання взяти «реванш». В цьому ключі реалізуються і маніпулятивні стратегії сучасних українських політичних сил. Відбувається не пряме нав'язування інформації, а її своєрідне проникнення у свідомість. Як підкреслює Г. Шиллер, однією з умов успішної маніпуляції є її непомітність, коли реципієнт «вірить, що все, що відбувається, є природним та немінучим» [3, с. 43].

Об'єктом політичних маніпуляцій стають приховані очікування людини. Останні ж суттєво впливають на сприйняття мовного, текстового повідомлення. Бажана або очікувана інформація сприймається як така, що відповідає дійсності, а не реальному стану справ. Тобто, людина чує те, що хоче почути та бачить те, що хоче побачити. Відтак, для читача інформаційного тексту, який очікує на інфляцію в економіці, активізацію бойових дій тощо, найбільш відповідатимуть дійсності тексти, які підтверджують цю інформацію. Водночас інформаційні повідомлення, офіційна позиція уряду, міністерств та відомств, думки експертів, спрямовані на спростування такої інформації сприйматимуться з недовірою, розцінюватимуться як такі, що ставлять собі за мету приховати від населення реальний стан справ.

Емоційне навантаження на текст дозволяє формувати враження про нього. Відтак, зачасту цілком прийнятні речі свідомо супроводжуються негативним емоційним супроводом. При цьому важливим є контекст, ситуація, в якій відбувається сприйняття. Тобто, людина, суспільство мають бути готовими, чи навмисно підготовленими до сприйняття тих чи інших повідомлень про певні події, процеси та явища.

На сприйняття тексту та його мовних засобів впливає вік людини, соціальний статус. Зокрема, вік визначає індивідуальну «модель світу», від якої багато в чому залежить глибина розуміння тексту, вміння осмислити всі його змістовні компоненти. Відтак, важливе значення має використання усталених виразів, слів, зрозумілих певній соціальній, віковій групі.

Рецепція текстових повідомлень знаходиться у зв'язку з інтерпретативними уподобаннями реципієнта та відносною детермінованістю сприйняття контекстом. Йдеться про так звану «впізнаваність» тексту. Реципієнт, сприймаючи текст як такий, що близький йому за духом, апелює до його попереднього досвіду, почуттів, вражень та оточення, набагато глибше переймається, висловленими в ньому ідеями, концептами, сприймає їх на підсвідомому рівні. Впізнаючи в рекламному чи інформаційному повідомленні, в сюжеті новин себе, своїх близьких, знайомих, типову для них ситуацію, людина стає більш відкритою та доброзичливо налаштованою до такої інформації та з більшим інтересом починає сприймати почуте та побачене. Цей момент і є найбільш вдалим для прихованої трансляції необхідних маніпулятору повідомлень.

Набір методів, способів та видів політичних маніпуляцій включає емоційні резонанси, інформаційні блокади, інформаційні хвилі, сенсації, асоціації, коментарі, аналогії, подання напівправди, бажаних фактів як дійсних тощо.

Для текстів різних стилів використовуються різні мовні засоби. Однак загалом серед способів політичної маніпуляції за допомогою мовних засобів можна виокремити: подання великої кількості несистематизованої інформації з зайвими відомостями, що заважає адресату віднайти її

зміст; подання інформації малими порціями; підміна нейтральних понять їх емоційно-оцінними відповідниками, особливе компоновання тем, що призводить до формулювання однозначних висновків; підбір відповідної лексики з використанням метафор, пасивних конструкцій, вживання евфемізмів, оцінної лексики, слів в переносному значенні, вживання риторичних питань, двозначність, тощо.

Як підкреслює В.Зірка, мовна маніпуляція є різновидом маніпулятивного впливу, направлено-го на поведінкову та когнітивну сфери діяльності реципієнта, що актуалізується мовними засобами та проявляється імпліцитно [11, с. 5]. За словами К. Роздабара, результатом застосування маніпуляції є когнітивний зсув, викривлення інформації у свідомості людини і зміна сприйняття політичної реальності як такої. На думку дослідниці, створена мовою маніпулятора ілюзорна картина реальності запускає у масовій свідомості функціонування нових ідей, ярликів, які в перспективі стануть невід'ємною частиною процесу прийняття рішень та реалізації поведінкових актів. [9, с. 231-232].

Відтак, процес маніпуляції дозволяє політикам здійснювати своєрідну експлуатацію емоцій, страхів та стереотипів свого потенційного електорату, надаючи їм мовного стимулювання. Люди, що потрапляють у полон маніпуляцій, перестають критично та раціонально мислити. Вони починають сприймати нав'язану їм інформацію як догму, таку, що не піддається сумніву, викликає абсолютну довіру. Це згодом призводить до трансляції нав'язаних їм ідей, вже як ідей власних. До того ж віра в представлені ідеї зумовлює лояльність та терпимість до тих, хто ці ідеї поширює, наприклад, до діючої влади, окремої політичної групи тощо.

Мовні, чи то лінгвістичні методи маніпуляцій традиційні для вітчизняного політичного процесу. На думку О. Юр'євої, українська політика через використання лінгвістичних методів політичного маніпулювання стає суто мовним полем, у межах якого формується, розвивається та реалізується символізація політичних процесів [7, с. 3].

Не існує абсолютно універсальних засобів протидії політичним маніпуляціям. Однак, чим більш усвідомленою є рецепція тексту та аналіз використаних мовних засобів, тим менше шансів на бездумне використання почутого й побаченого. Саме тому ЗМІ, зокрема, телебачення свідомо намагаються використовувати такі мовні засоби та подавати текст таким чином, аби максимально виключити процес «думання», відразу апелюючи до позасвідомого, асоціацій, образів тощо.

Висновки. Всі об'єктивно притаманні мові особливості активно використовуються у політичній комунікації. Зосереджуючись в текстовому повідомленні, вони дозволяють реалізувати прихований вплив на індивідуальну та громадську свідомість, формувати відповідні думки та світоглядні уявлення.

Мовленнєвий вплив на об'єкта маніпуляції зумовлює не просто привернення уваги до тексту, але й оптимізацію його сприйняття, вплив на розуміння змісту. Під час ознайомлення з текстом реципієнт найчастіше стикається з прихованою маніпуляцією, зокрема, зазнає інформаційно-психологічного впливу на свідомість та підсвідомість, внаслідок якого можливі зміни у його поведінці та світогляді. Відтак, знання та розуміння механізмів використання мовних засобів політичних маніпуляцій дозволяє прогнозувати відповідну реакцію, поведінку та сприйняття реципієнта.

Література

1. Фромм, Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. — М. : АСТ, 2014. — 288 с.
2. Кассирер, Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Вестник МГУ. — 1990. — № 2. — С. 58–69.
3. Шиллер, Г. Манипуляторы сознанием: пер. с англ. / Г. Шиллер. — М. : Мысль, 1980. — 326 с.
4. Цуладзе, А. Политические манипуляции, или покорение толпы / А. Цуладзе. — М. : Книжный дом "Университет", 1999. — 144 с.
5. Шейнов, В. Манипулирование и защита от манипуляций / Виктор Шейнов. — СПб. : Питер, 2014. — 304 с.
6. Роздабара, К. Д. Політична маніпуляція як об'єкт лінгвістичного дослідження / К. Д. Роздабара // Мова і культура. — 2011. — Вип. 14, т. 7. — С. 228–233.
7. Юр'єва, О. Г. Лінгвістичний вимір політичного маніпулювання: дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Олена Геннадіївна Юр'єва. — Донецьк, 2006. — 199 с.
8. Зірка, В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / В. В. Зірка. — К., 2005. — 32 с.
9. Крутько, Т. В. Мовна гра як спосіб досягнення прагматичного ефекту рекламного тексту / Т. В. Крутько // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. — К. : Логос, 2012. — С. 209-216
10. Посмітна, В. В. Особливості маніпулятивного мовного впливу у військових і правоохоронних періодичних виданнях України / В. В. Посмітна // Філологічні студії. — 2012. — Вип. 7. — С. 245–257.

References

1. Fromm, E. (2014). *Behstvo ot svobodi [Escape from Freedom]*. Moscow: AST [in Russian].
2. Kassyrer, E. (1990). Tekhnika sovremennikh polytycheskykh myfov [Technique of modern political myths]. *Vestnyk MHU – Bulletin of MSU*, 2, 58–69 [in Russian].
3. Shyller, H. (1980). *Manypulyatori soznanyem [Manipulators of Consciousness]*. Moscow: Misl [in Russian].
4. Tsuladze, A. (1999). *Polytycheskye manypuliatsyy, yly pokorenye tolpi [Political manipulation or conquest of the crowd]*. Moscow: Knyzhnii dom "Unyversytet" [in Russian].
5. Sheinov, V. (2014). *Manipulirovanie i zashchita ot manipuliatsii [Manipulation and protection from manipulation]*. Saint Petersburg: Pyter [in Russian].
6. Rozdabara, K. D. (2011). Politychna manipuliatsiia yak ob'ekt linhvistychnoho doslidzhennia [Political manipulation as an object of linguistic research]. *Mova i kultura – Language and culture*, 14(7), 228–233 [in Ukrainian].
7. Iurieva, O. H. (2006). Linhvistychnyi vymir politychnoho manipuliuvannia [The linguistic dimension of political manipulation]. *Candidate's thesis*. Donetsk [in Ukrainian].
8. Zirka, V. V. (2005). Movna paradyhma manipulyativnoi hry v reklamakh [Language paradigm manipulative game advertising]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kiev [in Ukrainian].
9. Krutko, T. V. (2012). Movna hra yak sposib dosiagnennia prahmatychnoho efektu reklamnoho tekstu [Language game as a pragmatic way to achieve the effect of advertising text]. *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy – Linguistics of the 21st Century: New Research and Perspectives*, 209-216 [in Ukrainian].
10. Posmitna, V. V. (2012). Osoblyvosti manipulyativnoho movnoho vplyvu u viiskovykh i pravookhoronnykh periodychnykh vydanniakh Ukrainy [Features of manipulative linguistic influence in the military and law enforcement periodicals Ukraine]. *Filolohichni studii – Philological Studies*, 7, 245–257 [in Ukrainian].

Надійшла 21.03.2017

Бібліографічний опис для цитування :

Чабак, Л. А. Мовні засоби політичної маніпуляції / Л. А. Чабак // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. - 2017. - № 1 (9). - С. 86-90.